

Les conferències arqueològiques de Teodor Creus a l'Ateneu de Vilanova i la Geltrú (1879)

Archaeological lectures given by Teodor Creus at the Ateneu de Vilanova i la Geltrú (1879)

En aquest article analitzem la figura de l'erudit Teodor Creus i Corominas (1827-1921) i la seva contribució a l'orientalística antiga a Catalunya. Concretament ens centrem en l'anàlisi del contingut de la seva obra *La Arqueología y la Biblia*, alhora que estudiem diverses notícies de premsa així com la seva correspondència conservada a la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer per mirar de contextualitzar adequadament aquell treball en el seu marc històric.

Paraules clau: estudis bíblics, concordisme, exegesi, Assiriologia, Egiptologia.

The aim of this article is to analyse the contribution of Teodor Creus i Corominas (1827-1921) to the development in Catalonia of Ancient Near Eastern Studies. The article delves into the content of his book *La Arqueología y la Biblia*, his press news and his letters housed in the Biblioteca-Museu Víctor Balaguer in order to place his work in its historical framework.

Keywords: biblical studies, concordism, exegesis, Assyriology, Egyptology.

1. Article escrit en el marc del projecte de recerca HAR2017-82593-P.

Teodor Creus i la preorientalística catalana

Ja s'ha repetit manta vegades que l'Estat espanyol va quedar al marge del redescobriment arqueològic de les civilitzacions del Pròxim Orient i, de retruc, del desenvolupament de les disciplines acadèmiques creades per al seu estudi (Assiriologia i Egiptologia). En una obra recent, i de manera crec que encertada, Josep Cervelló atribuïa aquest fet a dues causes fonamentals. La primera i més òbvia era la manca d'interessos colonials espanyols a la regió, uns interessos que sí que tenien França i Anglaterra i que motivaren, entre d'altres, una veritable competència arqueològica a la regió. La segona, tant o més rellevant que la primera, està relacionada amb l'existència d'un cert tarannà acadèmic espanyol, tradicionalment reticent a promoure l'estudi de tot allò que no afectés, directament o indirectament, la realitat espanyola (Cervelló 2015: 16 s.). La conseqüència de tot plegat va ser que durant la segona meitat del segle XIX (i part del XX) l'estudi del Pròxim Orient Antic tingués una presència més que reduïda dins de l'àmbit universitari estatal.

És cert, però, que a Catalunya i especialment a Barcelona, aquestes circumstàncies negatives conviueren amb una certa "febre orientalista" que es desenvolupà durant les últimes dècades del segle XIX, quan en certs àmbits sorgí un interès pel coneixement i la recreació d'aquelles terres llunyanes i exòtiques (Bru 2011). Les pintures orientals de Marià Fortuny, els treballs arqueològics d'Eduard Toda a Egipte (1886), el *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1889) de Jacint Verdaguer o la creació del Museu Retrospectiu Franc-Egipci Japonès al Passeig de Gràcia (1897) són només alguns dels exemples d'aquest orientisme català finisecular.

Són aquestes circumstàncies les que expliquen que, malgrat el poc o nul interès de les institucions acadèmiques, a Catalunya apareguessin algunes figures aïllades que van tractar de promoure l'estudi de la història del Pròxim Orient Antic. Es tracta d'un reduït grup d'autors que hem agrupat sota l'etiqueta de "preorientalistes". Aquí entenem com a preorientalistes aquells erudits de final del segle XIX i principi del XX que, treballant al marge de la universitat, es van interessar per l'estudi del Pròxim Orient Antic, però que no tingueren accés a una formació arqueològica, epigràfica i filològica en la matèria, un fet que repercutí en la qualitat del seu treball i que limità molt la projecció de les seves aportacions.

Un dels preorientalistes catalans més destacats fou el bibliòfil Josep Brunet i Bellet (Barcelona, 1818-1909) (Vidal 2012 i en premsa). Industrial tèxtil, Brunet fou un autodidacte en el camp de l'Orientalisme Antic. A ell li correspon, però, l'honor de ser l'autor de la primera síntesi sobre història del Pròxim Orient publicada a Catalunya (Brunet 1885), així com de la primera monografia dedicada a l'estudi dels hitites (Brunet 1900). Propietari d'una de les biblioteques privades més importants de la Barcelona de final del segle XIX, Brunet invertí una part de la seva fortuna personal en l'adquisició de llibres especialitzats sobre

Pròxim Orient Antic, introbables llavors a les biblioteques catalanes, i que li proporcionaren els materials necessaris per a la redacció de les seves obres.

Per la seva banda, Pelegrí Casades i Gramatxes (Barcelona, 1855-1947) fou el principal divulgador de l'arqueologia del Pròxim Orient Antic a la Barcelona de principi del segle XX (Vidal 2020). Des del seu càrrec de president de la secció arqueològica del Centre Excursionista de Catalunya, va pronunciar un llarguíssim cicle de 306 conferències, que es va estendre de 1905 a 1917. Moltes d'aquelles conferències les va dedicar a analitzar l'arqueologia i l'art d'Egipte, Mesopotàmia, Pèrsia, Israel i el món fenici (Vidal 2020). A banda, des del 1896 fou el director de la *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, on va publicar alguns treballs comentant notícies arqueològiques relacionades amb el Pròxim Orient (p. e. Casades 1896).

Un altre cas ben interessant és el de Joaquim Miret i Sans (Barcelona, 1858-1919). Conegut sobretot pels seus treballs relacionats amb l'estudi de la documentació medieval catalana (Ferrer 2003; Vidal 2019), Miret mostrà sempre un gran interès pel món del Pròxim Orient Antic, ben constatat gràcies a la publicació dels seus diaris de viatge (Rasico 2001), on proliferen les notes sobre freqüents visites a les sales d'antiguitats orientals del Louvre, del British Museum, del museu arqueològic d'Istanbul, etc. En cadascuna d'aquestes visites Miret anotava als seus diaris amb sorprenent detall les característiques de les peces que més li havien cridat l'atenció, alhora que destacava les principals novetats que s'anaven produint en els continguts de cada col·lecció. Aquest interès especial en el Pròxim Orient Antic ens permet entendre bé el fet que Miret llegués a l'Institut d'Estudis Catalans la xifra llavors molt considerable de tres mil pessetes, per tal que es comprassin llibres de temàtica assiriològica i egiptològica. La notícia del llegat, recollida a la premsa escrita de l'època, evidencia el ferm compromís de Miret i Sans amb el desenvolupament d'uns estudis pràcticament inexistent a casa nostra:

Mitjançant escriptura autoritzada el dia 4 d'aquest mes pel notari senyor Alcover, la representació de l'herència de don Joaquim Miret i Sans fou remesa a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de la quantitat de 3.000 pessetes, llegada pel susdit senyor a l'esmentada secció, perquè l'esmerci en l'adquisició de llibres, principalment moderns d'Egiptologia, Assiriologia i altres obres relatives a la història, filosofia i arqueologia de l'Antic Orient (*La Veu de Catalunya* 15/12/1920: 12).

Per desgràcia, cal reconèixer que la generosa acció de Miret no serví per aconseguir una promoció significativa de l'Orientalística Antiga.

Altres noms que podrien formar part d'aquest grup de preorientalistes, tot i pertànyer a generacions posteriors, són els de Joaquim Folch i Torres (Barcelona, 1886-Badalona, 1963), autor d'un breu estudi sobre art mesopotàmic (Folch i Torres 1922), i Josep Pijoan (Barcelona, 1881-Lausana, 1963), qui dedicà un volum de *Summa artis* al Pròxim Orient Antic (Pijoan 1931). Com es pot comprovar, doncs, es tracta d'un selecte i reduïdíssim grup d'autors dins del qual cal incloure també el protagonista del present estudi.

Teodor Creus i Corominas (Barcelona, 1827-Vilanova i la Geltrú, 1921) va publicar el 1883 el llibre *La Arqueología y la Biblia* (Creus 1883), una obra que recopilava un conjunt de deu conferències pronunciades al llarg de 1879 a l'Ateneu de la seva ciutat d'adopció, Vilanova i la Geltrú. En el seu moment les conferències es van donar a conèixer entre els socis de l'Ateneu com un cicle monogràfic “sobre los descubrimientos arqueológicos, artísticos y literarios mas recientes y relaciones de los mismos con la Biblia y con el sistema que supone el perfeccionamiento progresivo de la humanidad desde su estado primitivo de salvagismo completo”.² Com es veurà a l'apartat següent, el cicle de conferències de Creus es va centrar sobretot en el repàs dels recents descobriments arqueològics realitzats a la zona del Pròxim Orient, sempre amb l'objectiu de defensar a partir d'aquelles dades la inerrància bíblica. I és que el treball de Creus partia d'un posicionament apològic, antirracionalista i concordista molt típic del catolicisme més conservador de l'època. La qüestió, però, és que gràcies a aquest cicle de conferències Creus esdevingué un dels primers divulgadors de l'arqueologia del Pròxim Orient a casa nostra, fet que li atorga un lloc destacat dins del grup dels preorientalistes catalans.

Llicenciat en Dret per la Universitat de Barcelona, Creus va exercir com a advocat a la ciutat comtal fins al 1857, quan va obrir el seu despatx a Vilanova. D'ideologia catalanista, conservadora i catòlica, un cop assentat a la ciutat esdevingué una de les seves figures més rellevants. De fet, estant adscrit a la Unió Liberal de Leopoldo O'Donnell, arribà a ser alcalde entre 1859 i 1861. Però, més enllà de la seva activitat política, Creus va actuar sobretot com a dinamitzador de la vida cultural de Vilanova, com ho demostra la seva participació en empreses com la fundació del *Diario de Villanueva y Geltrú* (1850), del ja esmentat Ateneu (1877) i del Cercle Catòlic (1885). A banda, també va publicar diversos treballs històrics, entre els quals destaca especialment el seu estudi sobre el monestir de Santes Creus (Creus 1884) (Tobella 1897; Anònim 1921; Puig 1996).

Des d'un punt de vista arqueològic, resulta d'especial interès la seva amistat amb el P. Eduard Llanas, arqueòleg i rector del col·legi Samà de Vilanova, qui exercí una notable influència sobre Creus. De fet, el P. Llanas va escriure diversos treballs apològics sobre temes com la relació entre ciència i religió, el llibre del Gènesi, l'origen de l'home, el Diluvi Universal, etc. (Bohigas 2011: 152; Bernat 2012), uns temes que va abordar des de la mateixa perspectiva concordista que caracteritza l'obra de Creus.

Amb tot, i més enllà de la seva projecció política i cultural, un altre element que cal destacar de la trajectòria de Creus és el seu esforç per promoure un discurs d'odi molt freqüent a l'època. Així, ja cap al final de la seva vida, va produir un seguit de publicacions antisemites (p. e. Creus 1899 i 1913), on defensava l'existència d'una conspiració maçònica

dirigida per forces jueves que tingué, entre d'altres, l'objectiu de promoure les revoltes de les últimes colònies espanyoles, provocant així la crisi de 1898 (Pérez 2017: 184 ss.).

En qualsevol cas, el cert és que la seva tasca cultural i historiogràfica li va valer ja en vida un cert reconeixement institucional. Va ser nomenat cavaller de la Real y distinguida Orden de Carlos III i membre corresponent de la Real Academia de la Historia, de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Aquests nomenaments ens ajuden a valorar correctament la dimensió que assolí la figura de Creus a la seva època, una dimensió que contrasta amb el relatiu oblit en el qual es troba actualment.

Les conferències arqueològiques de Teodor Creus

Com dèiem al principi, al llarg de 1879 Creus va oferir un cicle de deu conferències a l'Ateneu de Vilanova i la Geltrú, que coneixem gràcies a la seva publicació en forma de monografia, sota el títol de *La Arqueología y la Biblia* (Creus 1883). L'objectiu de les conferències era el de demostrar que les dades arqueològiques més recents confirmaven essencialment la història antiga de la humanitat transmesa per la Bíblia. D'aquesta manera, Creus es posicionava dins del debat entre racionalistes i catòlics conservadors al voltant de la fiabilitat històrica del text bíblic, defensant sense matisos la seva inerrància. Per a un catòlic com Creus, el debat resultava d'una importància decisiva, ja que estava convençut que la vigència del catolicisme en bona mesura depenia de la veracitat històrica del relat bíblic.

Un total de set de les deu conferències pronunciades per Creus versaven sobre temes d'arqueologia del Pròxim Orient, quelcom lògic si tenim en compte l'evident rerefons bíblic que tenia el redescobriments arqueològic de les antigues civilitzacions de Mesopotàmia i Egipte. Molta menys atenció (només dues conferències) va dedicar a l'arqueologia d'Europa, Amèrica i Oceania, abans de cloure el cicle amb una darrera conferència de recapitulació i conclusions.

Al llarg de les tres primeres sessions, Creus va passar la investigació arqueològica que des de mitjans del segle XIX es desenvolupava a Mesopotàmia i zones pròximes. Així, presentà amb cert detall el resultat de les excavacions de Rich, Botta, Layard i Place a Babilònia, Khorsabad, Nimrud i Nínive, el procés de desxiframent de l'escriptura cuneïforme protagonitzat per Grotefend, Hincks i Rawlinson, entre d'altres, o el desenvolupament de l'arqueologia siropalestinenca.

El cert és que el to d'aquelles conferències no era analític sinó bàsicament descriptiu. Creus citava gran quantitat d'autors, però bona part del seu discurs estava basat en la consulta d'un grup molt reduït d'obres de síntesi (bàsicament Lenormant 1874a i 1874b; Verbrugghen 1878). És cert, però, que de vegades optava per mostrar un to polèmic contra el racionalisme, que individualitzava en la figura de Voltaire i els seus seguidors, els quals acusava de voler “despojar de toda autoridad á la Sagrada Biblia” (Creus 1883: 8). Enfront d'això, Creus mirava d'exposar de manera

2. Libro de Actas del Ateneo de Villanueva y Geltrú, 1877-1920, sesión del día 02/03/1879, p. 50. Biblioteca-Museu Víctor Balaguer.

sistemàtica aquells descobriments arqueològics que, segons el seu parer, servien per rebatre els postulats racionalistes i confirmar la inerrància bíblica. Serveixi com a exemple la localització del zigurat de Borsippa, que Creus, seguint Fulcran Vigouroux, interpretava com les restes de la torre de Babel descrita a Gènesi 11, fet que esgrimia per mirar de defensar la historicitat d'aquella llegenda bíblica. La seva voluntat concordista també quedava palesa en l'anàlisi de la tauleta XI del poema de Gilgameš, que no dubtava a presentar com "una valiosa confirmación del relato de Moisés" sobre l'existència del Diluvi Universal (Creus 1883: 34). Aquesta mena de descobriments, creia, havien de servir per rebatre definitivament "las burlas de los Volterianos" (Creus 1883: 25).

Les quatre conferències de contingut egipciològic les utilitzà bàsicament per destacar tots aquells elements que guardaven alguna relació amb l'Antic Testament: la identificació dels hitites bíblics en els textos de Ramsès II, les coincidències entre la inscripció de Sheshonq a Karnak i la informació recollida a 1Re 14: 35-38 i 2Cro 12: 1-12, les revoltes descrites al Gran Papir Harris, presumptament relacionades amb el sorgiment del monoteisme hebreu, etc. Com havia fet en el cas de l'arqueologia mesopotàmica i l'Assiriologia, Creus de nou celebrava amb vehemència que la tasca dels egipcòlegs servís per desmentir els arguments racionalistes: "¿Qué papel tan desairado representarían hoy los Baylly [sic], Dupuis y, sobre todo, Voltaire y sus secuaces!", com a conseqüència de "las evidentes revelaciones y las incontestables demostraciones" fetes per l'Egiptologia (Creus 1883: 66).

Amb tot, i malgrat la insistència en la reiteració del seu missatge apologetic, sovint les conferències de Creus es limitaven a la mera descripció de jaciments i monuments, sense establir cap mena de relació entre l'arqueologia i el text bíblic, propòsit últim del seu treball. Aquest fet queda palès, per exemple, a la tercera conferència, on Creus, seguint una obra del jesuïta francès François Napoleon Marie Moigno (Moigno 1880-1883), va fer una extensa digressió sobre l'arqueologia de Pèrsia, l'Índia, Xina i Japó, sense aclarir en cap moment què aportaven aquelles dades a la defensa de la fiabilitat històrica de la Bíblia. Quelcom semblant va succeir a la sisena conferència, en què Creus exposà els estudis de Charles Piazzi Smyth sobre la gran piràmide de Khufu (Smyth 1864), una extensa descripció que, de nou, no aportava res al propòsit general de l'obra. En aquest sentit, queda clar doncs que Creus va combinar de manera poc coherent el seu propòsit d'utilitzar l'arqueologia com a suport de la Bíblia amb el seu interès per difondre una mena de síntesi arqueològica universal.

En qualsevol cas, i més enllà d'aquest problema de coherència, el cert és que les conferències de Creus constitueixen un bon exemple de la postura defensiva que caracteritzà una part important de l'exegesi catòlica davant dels reptes plantejats des de l'Assiriologia i l'Egiptologia. En el cas de Creus, però, el fet de no ser un acadèmic especialitzat en els estudis bíblics limità molt la qualitat dels seus plantejaments. Així, per exemple, ja hem vist que tendia a individualitzar les diatribes antiracionalistes en la crítica bíblica plantejada per Voltaire feia

ja més d'un segle (Gargett 2009). En canvi, en cap moment es referí als corrents renovadors en els estudis bíblics sorgits de manera molt més recent dins l'àmbit protestant i del catolicisme més progressista. Val a dir, però, en la seva defensa que en general la recepció i assimilació d'aquells corrents renovadors va ser pràcticament inexistent a tot l'Estat espanyol a final del segle XIX (Arnaldich 1957: 11; Fernández Marcos 2001: 131; Sánchez Caro 2004: 598 s.).

De fet, l'obra de Creus s'insereix de manera coherent i orgànica dins de l'exegesi catòlica espanyola més conservadora, que tendí a utilitzar el redescobriments arqueològic del Pròxim Orient com a font per a la producció massiva d'arguments apologetics i antiracionalistes, sempre amb l'objectiu de defensar la inerrància bíblica. Serveixi com a exemple l'obra monumental del sacerdot castellà Ramiro Fernández Valbuena (García Recio 2001), on, ell també, va recórrer a l'Assiriologia i l'Egiptologia per defensar la fiabilitat històrica de la Bíblia:

Los libros del Antiguo Testamento merecen entero crédito; que son libros ciertamente históricos y pertenecen a la época en que se suponen escritos; y por lo mismo, que son auténticos y dignos de toda fe en cuanto refieren. Esto es lo que pretendemos demostrar valiéndonos del testimonio de los muertos y de las piedras egipcias, caldeas, asirias y fenicias (Fernández Valbuena 1895: 55).

Fernández Valbuena no dubtava a presentar-se davant dels seus lectors com el primer historiador espanyol capaç de produir una síntesi historicoarqueològica sobre el Pròxim Orient Antic útil per a la defensa de la inerrància bíblica:

No sabemos que en España se haya ocupado nadie exprofeso en semejante materia, y creemos que éste sea el primer libro escrito y publicado entre nosotros con tal motivo. Por eso nos preguntábamos con frecuencia: ¿No habrá entre nuestros arqueólogos, entre nuestros orientistas, entre nuestros sabios, uno solo que se proponga hacer públicos en España los descubrimientos de la Egiptología y Asiriología? Esperábamos la respuesta a esta pregunta con el anuncio de algún libro que se ocupara en la materia. Pero el anuncio no venía, y en vano aguardábamos un año y otro año a ver si Dios tocaba el corazón de alguno de nuestros escritores y le movía a emprender una obra tan meritoria (...) Entendíamos, pues, que convenía hacer algo en este sentido y esperábamos a que los doctos españoles y los orientistas de nuestra patria nos dieran a conocer los tesoros escondidos entre los escombros de antiguas ciudades, poniendo en la lengua de Cervantes y de Teresa de Jesús los escritos jeroglíficos de Egipto y los no menos interesantes cuneiformes de Asia Anterior, para que nuestra juventud estudiosa y nuestro clero ejemplar estuvieran al corriente en materias tan necesarias para el conocimiento de la Historia y tan útiles para la defensa de las verdades cristianas. Viendo que nuestro deseo, de que otra pluma más docta y otro escritor más galano acometiera esta empresa, resultaba fallido, nos resolvimos a hacerlo nosotros.

En realitat, com apuntàvem al principi, deu anys abans de la publicació de l'obra de Fernández Valbuena, Josep Brunet i Bellet havia editat la seva monografia sobre història del Pròxim Orient Antic

(Brunet 1885). En aquest cas, però, podem suposar que Fernández Valbuena potser no s'hi va referir per dos motius concrets. D'una banda, l'obra de Brunet no tenia el to apologetic que reclamava Fernández Valbuena; de l'altra, es tractava d'un text escrit en català i no en "la lengua de Cervantes y de Teresa de Jesús". Menys justificable, però, resulta l'oblit de les conferències de Creus, publicades dotze anys abans i aquestes sí, perfectament apologetiques i escrites en castellà. Amb tot, i com veurem en l'apartat següent, l'omissió de Creus per part de Fernández Valbuena potser no va ser un acte de vanitat historiogràfica, per tal de presentar-se com el pare fundador de l'Orientalística Antiga espanyola, sinó que fou el resultat de les dificultats que Creus experimentà per mirar de difondre el seu treball.

La recepció de les conferències de Creus

L'estudi de l'epistolari de Creus és útil, entre d'altres, per copsar el notable esforç que va fer l'autor per mirar d'aconseguir que *La Arqueología y la Biblia* tingués la màxima difusió possible. En aquest sentit, Creus es va encarregar d'enviar exemplars del llibre a diferents personalitats de l'època, com Víctor Balaguer, l'historiador i polític valencià Manuel Danvila,³ el novel·lista i polític carlista José María de Pereda,⁴ el periodista i escriptor Joan Mañé i Flaquer,⁵ el monjo i futur abat de Ripoll P. Antoni Ruera,⁶ o, fins i tot, el papa Lleó XIII. En general, totes les cartes rebudes a propòsit de l'enviament del llibre contenien elogis genèrics, més aviat protocol·laris, envers l'obra de Creus, sense entrar gairebé mai a discutir-ne amb detall el contingut. Amb tot, resulta d'especial interès la lletra del P. Ruera, on feia referència a una carta prèvia que el papa Lleó XIII hauria enviat a Creus, felicitant-lo per la publicació de *La Arqueología y la Biblia*. Malauradament, no hem pogut localitzar cap còpia de l'esmentada carta, tot i que el missatge de Ruera permet endevinar que el text de Lleó XIII contenia una felicitació pel servei que el llibre de Creus pretenia fer en defensa de la fe catòlica:

He leído con atención la copia de la carta con que ha honrado justamente á V. y familia S.S. el Papa Leon XIII premiando su acrisolada fé y elevados conocimientos empleados con tanto valor y celo en defensa de las verdades reveladas de nuestra sacrosanta Religion.

Com és natural, i com es desprèn de la carta al P. Ruera, Creus estava especialment orgullós del missatge de Lleó XIII. Amb tot, cal matisar que, de nou, els elogis rebuts devien ser elogis de cortesia, sense analitzar en profunditat el contingut de *La Arqueología y la Biblia*. En aquest sentit convé recordar que

3. Carta de Manuel Danvila a Teodor Creus, de 3 de febrer de 1884. Fons Teodor Creus, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer.

4. Carta de José María de Pereda a Teodor Creus, de 14 de març de 1884. Fons Teodor Creus, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer.

5. Esborrany d'una carta de Teodor Creus a Joan Mañé i Flaquer, de 18 de juliol de 1883. Fons Teodor Creus, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer.

6. Carta d'Antoni Ruera a Teodor Creus, de 26 de novembre de 1883. Fons Teodor Creus, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer.

Lleó XIII fou un papa especialment interessat en els estudis bíblics, autor de l'encíclica *Providentissimus Deus* (1893), un dels textos catòlics més influents pel que fa a l'estudi científic del text bíblic, i inspirador directe, entre d'altres, de l'exegesi historicocrítica defensada per Marie-Joseph Lagrange i la seva *École biblique* de Jesuralem (Artola 2004). Tenint en compte l'expertesa de Lleó XIII sobre la matèria, i malgrat desconèixer el contingut exacte de la carta, sembla difícil que el Papa mostrés excessiu i sincer entusiasme per l'obra divulgativa d'un erudit com Creus, que estava molt lluny de poder ser considerat com un expert en estudis bíblics capaç de realitzar aportacions significatives sobre la matèria.

També resulten interessants els comentaris de De Pereda en la carta d'agraïment que va remetre a Creus. En el seu missatge, destacava la voluntat concordista de *La Arqueología y la Biblia* i les seves virtuts com a treball introductor, alhora que ridiculitzava els plantejaments evolucionistes:

Es hoy un lugar común en la heterodoxia al uso, presentar en desacuerdo completo á la "ciencia nueva" y á la "vieja fé" para adjudicar al átomo errabundo en los espacios el poder que se le quita á Dios. Lógica de gusanillos soberbios conspirando contra las águilas y muy propia de los sabios que se burlan de la descendencia de Adán para caer en el orgullo de tener á un gorila por abuelo. Y así todo lo demás. Lo peor es que el vulgo sencillo se traga estas quimeras con el entusiasmo que producen los grandes descubrimientos.

Por esta y otras mil razones parecidas, las "Conferencias" de V. son de una importancia principalísima y acreedoras del aplauso de toda persona sensata y verdaderamente ilustrada, sin recitar los particulares méritos que avaloran el libro, como la claridad de su método, lo copioso de la erudición, la elegante sencillez de su estilo y, como resultado de todas estas ventajas, lo irrefutable de sus conclusiones. Es, pues, el libro de V. (y perdone el dicho por estar muy gastado ya) no solamente una obra buena, sino tambien una buena obra, á la cual envío un aplauso entusiástico juntamente con la más cordial felicitacion á su autor.

Més enllà de la retòrica barroca i dels encesos elogis a l'obra de Creus, la carta de De Pereda és interessant per la seva insistència en dues idees principals: (1) el conflicte entre ciència i religió i (2) el rebuig de l'evolucionisme. Pel que fa al primer punt, De Pereda al·ludia a la creença força estesa en determinats sectors catòlics segons la qual els avenços de les ciències naturals i de l'arqueologia s'estaven utilitzant des de diferents àmbits materialistes i anticatòlics per qüestionar molts dels dogmes cristians (Martínez 2007: 532). De fet, com hem apuntat, les conferències de Creus foren essencialment un intent de combatre aquesta amenaça, mirant de destacar l'existència d'una suposada concordança entre els descobriments efectuats pels arqueòlegs al Pròxim Orient i la història bíblica.

Pel que fa a l'evolucionisme, De Pereda plantejava un rebuig radical i sense matisos de qualsevol proposta que impliqués la negació de la intervenció divina en la creació del cos d'Adam, és a dir, de

qualsevol teoria que qüestionés la concepció cristiana de l'origen de l'home. En aquest sentit, per tant, les paraules de De Pereda exemplifiquen la dura reacció antidarwinista característica de certs sectors catòlics espanyols, manifestada en nombrosos articles, sermons i discursos que acostumaven a seguir els postulats antievolucionistes publicats a les pàgines de *La Civiltà Cattolica* (Cañete i Pelayo 2014: CV ss.). En qualsevol cas, sobta que De Pereda insistís en aquest punt, del tot secundari en l'obra de Creus, i no es referís, en canvi, a qüestions relacionades amb l'arqueologia del Pròxim Orient, que són les que de debò l'ocuparen. Creus li va enviar un llibre que parlava d'historiografia bíblica, i De Pereda el va correspondre amb una carta on reflexionava sobre la relació entre ciència i religió. Aquest fet demostra tant el coneixement superficial que De Pereda tenia de l'obra de Creus, com el fet que els elogis que li dedicava eren només una mostra d'amabilitat i cortesia.

Tornant a *La Arqueología y la Biblia*, el cert és que malgrat la voluntat de Creus de difondre el seu treball, aquell va tenir un ressò més aviat escàs, sobretot si el comparem amb altres obres de l'autor que van generar molt més interès. De fet, només hem pogut localitzar una breu notícia de premsa (*La Unión* 11/05/1883: 2) i una ressenya del llibre. La ressenya és obra de l'historiador i crític literari Francesc Miquel i Badia i es va publicar al *Diario de Barcelona*.⁷ Malgrat l'existència d'unes suposades discrepàncies que no arribà a detallar, el to general del text de Miquel era molt elogiós, quelcom lògic tenint en compte la coincidència ideològica entre tots dos pel que fa al conservadorisme catòlic més estricte. Així, Miquel considerava que era imprescindible procedir a la defensa de la inerrància bíblica, ja que era la "base segura" sobre la qual es fonamentava la religió catòlica. És per aquest motiu que donava la benvinguda al text de Creus ja que, segons ell, servia per demostrar "con claridad admirable que los relatos bíblicos vienen perfectamente confirmados por los datos y noticias aportados al mundo científico por la arqueología contemporánea". En aquest sentit, doncs, Miquel celebrava comptar amb una nova eina en defensa del catolicisme. Gràcies a la tasca divulgativa del llibre de Creus, creia, ara tothom podia comprovar com l'arqueologia demostrava que la crítica racionalista de la veritat històrica de la Bíblia no es podia basar en arguments científics sinó únicament en postulats filosòfics i sectaris. Segons el seu parer, la gran feblesa del racionalisme era la seva incapacitat per acceptar l'element "sobrenatural" que alimentava el text sagrat, cosa que el portava, citant les paraules del sacerdot i biblista francès Fulcran Vigouroux, a la destrucció dels "principios de la certidumbre, cayendo en la sima del escepticismo".

El poc ressò assolit per *La Arqueología y la Biblia* contrasta amb l'interès que sí que van generar altres treballs de l'autor, com la seva monografia sobre el monestir de Santes Creus, de la qual es publica-

ren abundants notícies i ressenyes (p. e. *El Busilís* (14/03/1884), *La Publicidad* (15/05/1884), *Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer* (26/01/1885), *El Diluvio* (24/12/1885), *Boletín de la Real Academia de la Historia* (vol. 6, 1885), etc.).

En aquest sentit, creiem que la causa principal que explica la diferent recepció de totes dues obres està relacionada amb les dificultats que tingué Creus per publicar i difondre *La Arqueología y la Biblia*. De fet, passaren més de tres anys des que va dictar les seves conferències a l'Ateneu (1879) fins que va aconseguir publicar-les (1883). Durant aquest temps, Creus no va ser capaç de trobar cap impremta interessada a finançar el projecte. En una carta que Creus envià a Joaquim Lluç Garriga, cardenal arquebisbe de Sevilla, es queixava amargament d'aquest fet. En la seva resposta, però, Lluç li recomanava no publicar el llibre pel seu compte, a causa de les previsibles pèrdues econòmiques que aquest fet li havia de comportar:

En cuanto á la publicacion de sus "Conferencias sobre Arqueología" no habiendo una empresa que la haga por su cuenta y riesgo, no le aconsejo á V. la haga por la suya. Saldria V. de ella disgustado y mas pobre que rico.⁸

Finalment, però, sembla que Creus va obviar els consells del cardenal Lluç i finançà ell mateix l'edició de les conferències a la impremta La Renaixensa. Com a mínim, això és el que s'infereix d'una carta a Joan Mañé i Flaquer, on admetia haver ordenat la impressió de 200 exemplars del llibre així com el fet d'estar ell mateix en possessió de pràcticament tota l'edició:

Sabiendo, como ya sabía, que mi dicho libro había de tener muy pocos compradores, circunstancia que bien comprobada queda en haber sido solo 200 los ejemplares que hice tirar de el, y que en gran parte tengo yo, sírveme de grata satisfacción al menos ver reconocida por personas del saber de V., no ya la importancia de mi trabajo, que sé bien que ninguna tiene, pero si la de las materias que en él se tratan, y la conveniencia de darlas á conocer bajo su verdadero aspecto, y no bajo el acomodaticio y falso que en publicaciones frívolas ó mal intencionadas á menudo se hace en nuestra patria.⁹

Així doncs, no creiem que la temàtica tractada a *La Arqueología y la Biblia* no generés interès, ni tampoc considerem que la manca de formació específica de l'autor com a orientalista penalitzés especialment la difusió del seu treball. Foren més aviat les dificultats relacionades amb la seva publicació i distribució les que condemnaren *La Arqueología y la Biblia* a tenir una escassa repercussió i generar un interès limitat, malgrat el caràcter pioner que tenien els temes tractats a casa nostra.

8. Carta de Joaquim Lluç Garriga a Teodor Creus, de 22 de maig de 1882. Fons Teodor Creus, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer.

9. Esborrany de Teodor Creus a Joan Mañé i Flaquer, de 18 de juliol de 1883. Fons Teodor Creus, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer.

7. *Diario de Barcelona* 10/08/1883: 9381-9384. Joan Mañé i Flaquer fou qui li encarregà la ressenya, segons afirma el mateix Creus a la carta esmentada en la n. 5.

Consideracions finals

Gràcies a la publicació de *La Arqueología y la Biblia*, Teodor Creus forma part d'aquell petit grup de preorientalistes catalans que, al bell mig d'un erm absolut, miraren de difondre els avenços en el coneixement de les antigues civilitzacions orientals redescobertes per l'arqueologia al llarg del segle XIX, així com promoure el desenvolupament del seu estudi a Catalunya.

Ara bé, en el cas de Creus, els seu interès en el Pròxim Orient Antic va ser puntual i instrumental. Puntual perquè, malgrat la seva abundant producció bibliogràfica, *La Arqueología y la Biblia* fou l'única obra que publicà sobre aquesta temàtica. Instrumental perquè, ja ho hem vist, el seu objectiu era el d'utilitzar l'Assiriologia i l'Egiptologia com a suport científic de la veritat històrica de la Bíblia. L'interès de l'arqueologia de Mesopotàmia, el Llevant i Egipte es limitava, per tant, a la seva pretesa capacitat per confirmar la inerrància bíblica.

Finalment, i des d'un punt de vista estrictament historiogràfic, només queda assenyalar que malgrat el

mèrit indubtable que li correspon en tant que és una obra pionera, el cert és que *La Arqueología y la Biblia* fou un treball que envellí ràpidament. La manca de formació específica de Creus en els temes tractats al llibre i els avenços metodològics que s'anaven succeint en l'àmbit dels estudis bíblics aviat la deixaren enrere. Vista avui en dia, però, l'obra constitueix un bon testimoni d'aquell catolicisme conservador que al llarg del segle XIX maldava per evitar que els corrents exegetics renovadors comportessin el descrèdit del text bíblic com a document històric veritable, fet que, creien, podia fins i tot arribar a qüestionar els fonaments de la mateixa fe cristiana.

Jordi Vidal

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
/ Facultat de Lletres / Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
jordi.vidal.palomino@uab.cat

Data de recepció: 14/09/2020
Data d'acceptació: 05/10/2020

Bibliografia

ANÒNIM (1921). Ha mort en Teodor Creus i Corominas. *El Vilanoví*, 117: 1-4.

ARNALDICH, L. (1957). *Los estudios bíblicos en España. Desde el año 1900 al año 1955*. CSIC. Madrid.

ARTOLA, A. M. (2004). Inspiración y verdad de la Biblia. Desde la "Providentissimus Deus" hasta hoy. A: GALINDO, A., BARRADO, J. (eds.). *León XIII y su tiempo*. Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca. Salamanca: 547-566.

BERNAT, P. (2012). Ciència, fe i controvèrsia a la Catalunya del segle XIX. Les conferències científico-religioses del clergue Eduard Llanas. *Bulletí de la Biblioteca Museu Balaguer*, 5: 85-95.

BOHIGAS, J. (2011). "Per Déu i per la Ciència". *L'Església i la Ciència a la Catalunya de la Restauració (1874-1923)*. Universitat de Girona. Girona (tesi doctoral).

BRU, R. (2011). Orientalisme i clima intel·lectual a la Barcelona del Pare Ubach. A: *Viatge a l'orient bíblic*. Institut Europeu de la Mediterrània. Barcelona: 43-51.

BRUNET, J. (1885). *Egipte, Assíria y Babilonia*. Impremta la Renaixença. Barcelona.

BRUNET, J. (1900). *Los Hetheus. Notas críticas a propósito d'un opúsculo en que's tracta de síls hetheus colonisáren Catalunya*. Jaume Vives. Barcelona.

- CAÑETE, C., PELAYO, F. (2014). Entre culturas y guerras: Hugo Obermaier y la consolidación de la Prehistoria en España. A: OBERMAIER, H. *El hombre prehistórico y los orígenes de la humanidad*. Urgoiti. Pamplona: IX-CLXXII.
- CASADES, P. (1896). Los israelitas citados por un monumento egipcio. *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, 1: 66-69.
- CERVELLÓ, J. (2015). *Escrituras, lengua y cultura en el Antiguo Egipto*. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.
- CREUS, T. (1883). *La Arqueología y la Biblia*. La Renaixensa. Barcelona.
- CREUS, T. (1884). *Santas Creus. Descripción artística de este famoso monasterio y noticias históricas referentes al mismo y á los reyes y demás personas notables sepultadas en su recinto*. F. Miquel y Comp. Vilanova i la Geltrú.
- CREUS, T. (1899). *La Masonería y su intervención en los principales sucesos políticos de los tres últimos siglos*. Librería Religiosa. Barcelona.
- CREUS, T. (1913). *El reino de Dios y el reino de Satanás*. Ivern Salvó. Vilanova i la Geltrú.
- FERNÁNDEZ MARCOS, N. (2001). Un siglo de investigación bíblica en España, en los cien años de *Razón y fe*. *Razón y Fe*, 244: 129-142.
- FERNÁNDEZ VALBUENA, R. (1895-1901). *Egipto y Asiria resucitados* (4 vols.). Menor Hermanos. Toledo.
- FERRER, M. T. (2003). *Joaquim Miret i Sans. Semblança biogràfica*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- FOLCH I TORRES, J. (1922). *Història de l'art. Mesopotàmia*. Editorial Catalana. Barcelona.
- GARCÍA RECIO, J. (2001). Ramiro Fernández Valbuena: El despuntar de la Asiriología. A: CÓRDOBA, J. et al. (eds.). *El redescubrimiento de Oriente Próximo y Egipto: viajes, hallazgos e investigaciones*. Universidad Autónoma de Madrid. Madrid: 117-127.
- GARGETT, G. (2009). Voltaire and the Bible. A: CRONK, N. (ed.). *The Cambridge Companion to Voltaire*. Cambridge University Press. Cambridge: 193-204.
- LENORMANT, F. (1874a). *Les premières civilisations. Études d'histoire et d'archéologie. Tome premier: Archéologie Préhistorique, Egypte*. Maisonneuve. París.
- LENORMANT, F. (1874b). *Les premières civilisations. Études d'histoire et d'archéologie. Tome second: Chaldée & Assyrie, Phénicie*. Maisonneuve. París.
- MARTÍNEZ, R. A. (2007). El Vaticano y la evolución. La recepción del darwinismo en el Archivo del Índice. *Scripta Theologica*, 39: 529-549.
- MOIGNO, F. N. M. (1880-1883). *Los esplendores de la fe, ó Armonía perfecta de la revelación y de la ciencia, de la fe y de la razón* (5 vols.). Impr. y Lib. de la Inmaculada Concepción. Barcelona.
- PÉREZ, J. (2017). *Els catòlics catalans i la qüestió jueva (1917-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- PIJOAN, J. (1931). *Arte del Asia occidental*. Espasa-Calpe. Madrid.
- PUIG, F. X. (1996). *Teodor Creus i Corominas: dos assaigs*. Consell Comarcal del Garraf. Garraf.
- RASICO, P. D. (2001). *Cafè i quilombo: els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans (1900-1018)*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- SÁNCHEZ CARO, J. M. (2004). La investigación bíblica en España desde la *Providentissimus Deus*. Un siglo de estudios bíblicos en España. A: GALINDO, A., BARRADO, J. (eds.). *León XIII y su tiempo*. Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca. Salamanca: 595-628.
- SMYTH, C. P. (1864). *Our Inheritance in the Great Pyramid*. Alexander Strahan. Londres.
- TOBELLA, F. X. (1897). Teodoro Creus y Corominas. *La Enciclopèdica*, 2/1: 64-65.
- VERBRUGGHEN, C. (1878). Les fouilles de Ninive et de Babylone. *Revue Generale*, 27: 87-132, 244-266, 382-403.
- VIDAL, J. (2012). Josep Brunet i Bellet y el origen del interés por la Asiriología en Cataluña. *Aula Orientalis*, 30: 372-380.
- VIDAL, J. (2016). L'orientalisme antic a Catalunya. *Afers*, 85: 605-630.
- VIDAL, J. (2019). Joaquim Miret i Sans. Els anys de formació acadèmica i les seves repercussions. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 30: 243-255.
- VIDAL, J. (2020). "Aquell poble ingrati i pèrfid". Antisemitisme en les conferències arqueològiques de Pelegrí Casades. *Pyrenae*, 51/2: 181-196.
- VIDAL, J. (2021). El llegat orientalista de Josep Brunet i Bellet a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. A: FELIU, L., MILLET, A., VIDAL, J. (eds.). *Sentido de un empeño. Homenatge a Gregorio del Olmo Lete en el seu 85è aniversari*. Universitat de Barcelona. Barcelona: 541-561.